

Anar de gorra, donar carabassa, nou de trinca: d'on venen 10 dites de l'any de la picor

L'historiador Albert Vidal explica en un llibre l'origen de 110 expressions populars

Laura Serra

L'historiador i artista Albert Vidal (Barcelona, 1940) és la tercera generació d'una família dedicada a la paremiologia (la disciplina que estudia refranys i proverbis). Ara acaba de buidar les seves llibretes per reunir en un volum *L'origen de 110 dites populars* (Albertí Editor), on explica "la petita història de les expressions populars que formen part del patrimoni lingüístic i cultural d'una comunitat". Són frases que, en el moment que es van encunyar tenien un sentit literal però amb els anys s'han emancipat del seu significat i avui són vives només en sentit figurat. Vidal ja ha tret un segon llibre amb *L'origen de 100 frases fetes* (Albertí Editor). Hem triat deu expressions de l'any de la picor: sabeu d'on surten?

L'origen de 110 dites populars

Per què diem...? (1)

Albert Vidal

L'origen de 100 frases fetes

Per què diem...? (2)

Albert Vidal

1

Anar de gorra

Gaudir d'un servei sense pagar-lo

Durant el segle XIX i XX, quan els homes duïen barret, els que tenien pocs recursos, els obrers i servents, portaven una simple gorra. Quan els senyors viatjaven, solien anar acompanyats del servei que els ajudava. Els criats s'allotjaven al mateix hostel, però en cambres de menys categoria. Quan els hostalers feien els números, s'afegia al compte del senyor els que anaven de gorra, és a dir, tots aquells criats, cotxers, lacais, mossos i tots els acompanyants que portaven gorra i que havien fet ús de l'hostal sense pagar-lo de la seva butxaca.

2

Cantar la canya

Dir les veritats encara que no agradi

Vidal explica que l'origen de l'expressió ve d'una antiga manera de portar els comptes. En molts llocs de Catalunya, per calcular la feina feta o els articles adquirits en una botiga, les dues parts del negoci (l'amo i el treballador, el venedor i el comprador) tenien dos trossos de fusta iguals i cada vegada que feien una nova transacció, ajuntaven les fustes i hi feien una osca a les dues a la vegada. De manera que quan era l'hora de pagar, ajuntaven les dues fustes i havien de quadrar els talls exactament. El sistema era conegut per calca, entalla, talla, galga o canya. *Cantar la canya* equivalia a quadrar els comptes, dir la veritat, sense discussió possible.

3

Donar carabassa

Rebutjar les proposicions amoroses d'algú

Anys ha, era costum que el noi que pretenia una noia anés a fer una visita als seus pares per parlar del dot que els pares d'ella li donarien i el que ell tenia per oferir. Al cap d'unes setmanes, s'acordava una segona visita perquè les dues famílies valoressin el pla. Si la família del noi no veia convenient l'enllaç, senzillament no hi havia segona trobada. Però si era la de la noia la que no el veia amb bons ulls, no calia dir-ho amb paraules: a la taula s'hi servia un plat de carabassa. Segons sembla, els antics egipcis utilitzaven la carabassa com a símbol de desengany o esperances frustrades.

4

Carregat de punyetes

Procliu als protocols, les formalitats, molt escrupolós, ple de manies *Punyetes* ve de *punys*, de les puntes i brodats que els advocats i magistrats portaven al coll i les mànigues de la toga. Com que els formalismes de la justícia són complexos i, de vegades, incomprensibles per als profans, la dita servia per definir les persones que fan raonaments enrevessats o que tenen massa miraments. D'aquí en surt algú que és punyeter i la punyeteria (primmirat), algú que està carregat de punyetes (que sempre té raons), fer la punyeta (burxar) i engegar algú a fer punyetes.

5

Estar tocat del bolet

Algú que no hi és tot, que no té seny
Sembla que la micologia amb finalitats lúdiques ve de lluny, dels ibers. L'*amanita muscaria* (el reig de fageda o reig bord) era un bon estupefaent i es feia servir per les seves propietats al·lucinògenes i pels efectes psicoactius (també era un bon matamosques, aixafat amb llet i sucre!). Els romans es trobaven que algun indígena tenia comportaments estranys o cridava enfollit, i van buscar-ne els motius. Els metges van deduir que podien ser els fongs, i en van fer proves amb *voluntaris*. Confirmat: des de llavors, estar tocat del bolet és sinònim de no girar rodó.

6

Fer campana

Saltar-se classe o alguna cita pendent

Quan les escoles encara eren a les rectories dels pobles, on els capellans ensenyaven de lletra, la mainada que faltava a classe era castigada a tocar la campana en les diverses misses que se celebraven al llarg del dia o els dies següents, en funció de la gravetat de la falta. Com que la campana era molt pesada, era una feina especialment feixuga per a la canalla. I amb el temps el càstig va passar a definir la falta. De no anar a classe se'n va passar a dir fer campana.

7

Nou de trinca

Acabat de fer, per estrenar

El trinquet és un joc popular que té referents des del segle XIV, i avui dona nom al recinte on es juga a pilota valenciana. Llavors les pilotes eren de cuir i cosides a mà pels sabaters, però resulta que les esfèriques no quedaven perfectament rodones. Per això, els fabricants les solien fer trincar, les botaven, contra el terra o la paret perquè s'arrodonís, de manera que era fàcil veure si una pilota era nova o havia estat trincada i havia perdut la forma original. Quan una cosa és nova de trinca, és que no ha estat estrenada.

8

Tallar el bacallà

Ser el qui mana

És evident que la dita ha de venir de la Quaresma, en l'època d'abstinència, quan corresponia només a l'abat o el prior d'un monestir escollir la ració de bacallà que repartia, sense que ningú li pogués discutir la decisió. Qui talla el bacallà, per extensió, és qui té potestat de manar sobre els altres o té prou autoritat perquè la seva opinió vagi a missa. Durant anys aquesta pràctica es va mantenir, però amb els anys el tall al peix és només simbòlic.

9

De pacotilla

De poca qualitat o poc valor

Can Paquetilla era el nom d'una fonda prostíbul que a finals del segle XIX hi havia en la zona coneguda com a Can Tunis, a Barcelona. A fora l'establiment hi havia els burillaires, els que recollien les cigarretes a mig fumar que llançaven els fumadors per aprofitar-ne el tabac que quedava. L'ajuntaven en *paquetilles* i les venien pels carrers de barris com el Raval, la Ribera o la Barceloneta. Tot i la mala qualitat del producte, aquest nom va passar a denominar tots els paquets de tabac de picadura i va donar nom al casalot de Can Paquetilla. Se suposa que *paquetilla* hauria derivat en *pacotilla*. També podria venir del francès *pacotille*, que al seu torn ve del diminutiu de l'italià *pacco* (paquet).

De l'any de la picor

Molt antic

L'origen de l'expressió podria remuntar-se al 1471, quan l'àrea de Barcelona va viure un període catastròfic de pluges, inundacions i gelades, seguit d'una sequera persistent. La fam es va estendre entre la població. Per acabar-ho d'adobar, hi va haver una invasió de puces enormes. Les picades eren més molestes que les de puça normal, per això aquell va ser recordat com *l'any de la picor*, en què tothom es gratava. Amb el mateix significat, hi ha allò *del temps de Maria Castanya*, que fa referència a María Castiñeira, una heroïna gallega del segle XIV que va lluitar contra les prebendes dels poders reials i eclesiàstics i, entre altres fites, es pentinava el cabell com una castanya, és a dir, amb un monyo.